
W 30 rocznicę śmierci Bohaterki

HALINA MIKOŁAJSKA – Aktorka i opozycjonistka

Seria: Profesorki Super-Babki

Odcinek nr 8

Polecana/Omawiana książka:

Joanna Krakowska¹: "Mikołajska. *Teatr i PRL*",

Wydawnictwo W.A.B., Warszawa 2011.

Słowa kluczowe: teatr Mularczyka² kontra teatr Kotlarczyka, internowana w stanie wojennym, pamiętna z roli w „Niemcach” Kruczkowskiego³, próba samobójcza

Halina Mikołajska (ur. 22 marca 1925 w Krakowie, zm. 22 czerwca 1989 w Warszawie) – polska aktorka i reżyserka, a także pedagog oraz działaczka opozycji.

Dzisiejsza młodzież nie zna tej postaci, zmarła przecież tyle lat temu... W tytule omawianej książki są słowa „teatr” oraz „PRL”. PRL to Polska Rzeczypospolita Ludowa, w której autor przeżył 34 lata, ponad połowę swojego życia. Warto przeczytać tę książkę, aby poznać losy Bohaterki oraz wczuć się trochę w dzieje Polski w okresie PRL-u.

Władza „ludowa” została *zainstalowana* przez Związek Radziecki, ale z czasem duża część społeczeństwa przyzwyczaiła się do tego. Moja rodzina uzyskała z tej sytuacji (z tych czasów) to co najlepsze – bezpłatną naukę aż do uzyskania dyplomu lekarza lub inżyniera.

¹ https://pl.wikipedia.org/wiki/Joanna_Krakowska;

² <http://www.mularczyktheater.org/polish/mularczyk.html>;

<http://encyklopediateatru.pl/artykuly/33175/adam-mularczyk-wspomnienie>; informacje o teatrze podziemnym, w czasie II-giej wojny światowej w Krakowie

³ <http://www.filmpolski.pl/fp/index.php?film=524549>; rewelacyjna realizacja sztuki, którą autor tychże uwag pamięta przez całe życie.

Czym różnił się teatr wtedy i obecnie? Polską rządziła PZPR – czyli Polska Zjednoczona Partia Robotnicza. Zawsze mnie ta nazwa zadziwiała. Nie było w tej organizacji prawie żadnych robotników. Sami tzw. inteligenci. Utworzono Szkołę Marksizmu i Leninizmu. Okazało się, że starzy członkowie z brakami wykształcenia, zdobywali dyplomu takiego specjalnego „uniwersytetu”. Mówiono ‘szemrane dyplomy’, ale jednak... jednak mieli jakieś dyplomy. Władza dotowała i kontrolowała teatry – poprzednie bohaterki serii to: Zofia Kucówna oraz Halina Michałowska. Kto przeczyta uprzednio polecane książki – ten dowie się o wielu aspektach „polityki kulturalnej” PZPR. Nasza Bohaterka też jej doświadczyła – zniknęła z obsad teatralnych, ale zwłaszcza z małego ekranu, gdy odważyła się krytykować władzę!!

Ja pamiętam rolę Haliny Mikołajskiej w sztuce **NIEMCY**⁴ granej w Telewizji Polskiej. Bohaterka odcinka na początku kariery, w 1949 roku wystąpiła w Teatrze Kameralnym we Wrocławiu w *Niemcach* Leona Kruczkowskiego, gdzie grała postać Ruth. W realizacji telewizyjnej z 1969 roku – zagrała postać *Liesel Sonnenbruch* - wdowy po synu prof. Sonnenbrucha. Sztuka jest – według mnie – rewelacyjna, wręcz genialna. Obecnie zapomniana, bo nie pasuje do ‘ponowoczesności’, czy poprawności politycznej.

Bohaterka odcinka pochodziła z ‘dobrej’ rodziny. Miała 3 siostry. Jej ojciec Marian Mikołajski⁵ urodził się w Ciężkowicach (jeszcze w XIX wieku), gdzie z kolei jego ojciec był lekarzem. Marian gimnazjum kończył we Lwowie i w tym mieście rozpoczął studia na Politechnice, przerwane przez I-szą wojnę światową. Został powołany do służby wojskowej (zatem w wojsku austriackim). W Rosji dostał się do niewoli, z której uciekł. W nowopowstałej Polsce został żołnierzem zawodowym. W czasie II wojny światowej, po kampanii wrześniowej, więziony był przez Niemców w oflagach Holstein, Koenigstein oraz Murnau. Jego hobby to malowanie obrazów. Żonę Marię poznał u rodziny w Krakowie. Była to miłość od pierwszego wejrzenia. Po krótkim okresie narzeczeństwa się pobrali. Wojsko drugiej Rzeczypospolitej skierowało Mariana, aby ukończył Politechnikę!!!

Zatem w czasie wojny mieszkały same z matką. Jedna z siostr Haliny - Ziunia, umarła w 1941 roku na tyfus.

Same kobiety musiały zapewnić sobie byt w okupowanym Krakowie. Dlaczego zaczęła grać w nielegalnym – zakazanym przez Niemców teatrze?? „Tylko świnie siedzą w kinie” – to wojenne hasło, bo Niemcy łaskawie zostawili niektóre kina dla Polaków, inne były „Nur fuer Deutsche”. Podobno grane filmy były „najniższych lotów”, szmira, a dodatkowo trzeba było oglądać kroniki chwające zwycięstwa Niemców. Halina jednak chodziła do kina.

⁴ [https://pl.wikipedia.org/wiki/Niemcy_\(dramat\)](https://pl.wikipedia.org/wiki/Niemcy_(dramat)); informacja o sztuce

⁵ Wkładki ze zdjęciami nie są numerowane. Na wkładce między stronami 256 a 257, są zdjęcia z dzieciństwa Bohaterki – z ojcem, z rodzicami, z siostrami, cała rodzina, z wakacji, z pierwszych ról teatralnych itd.

Według Autorki omawianej książki: Halina Mikołajska: nie uczyła się tajnych kompletach, nie walczyła, nie była w konspiracji, ale szmuglowała i kantowała Niemców. Nie wszyscy czuli się powołani do bycia Bohaterem, ale ci co starali się (po prostu) przeżyć też jednak byli bohaterami innego typu. Przecież Halina w 1940 miała zaledwie 15 lat. Moja mama pracowała w czasie wojny od 16 roku życia (ur. 1926). Również Halina podjęła pracę w Monopolu Tytoniowym – naprzód jako pakowaczka, a potem urzędniczka. Chodziła także na lekcje śpiewu! Przecież trwała okupacja.

W czasie wojny występowała w krakowskim Teatrze Podziemnym Adama Mularczyka, nie Kotlarczyka, ale Mularczyka. To nie ten teatr gdzie grali Karol Wojtyła i Danuta Michałowska. Repertuar nie był tak wzniosły, ale tak czy tak było to zakazane.

Cały rozdział omawianej książki – zatytułowany „Teatr Mularczyka” poświęcono temu fenomenowi. Każdy czytelnik musi sam sięgnąć po omawianą książkę.

Warto się jednak chwilę zastanowić – co to jest teatr? Dlaczego teatr jest ważny? Czy dzisiejsi pseudo-artyści, często spłyciarze, mogą być wzorcami dla społeczeństwa – takimi jak Bohaterka tegoż odcinka??? Ile jest ostatnio protestów przeciw obrażaniu uczuć katolików lub po prostu skandali obyczajowych, czy repertuary teatrów są ambitne czy obliczone na wywołanie tzw. rozróby?

Halina, po wojnie uczyła się w Państwowej Szkole Dramatycznej przy Starym Teatrze w Krakowie, którą ukończyła w 1947 roku. Na zawodowej scenie debiutowała rolą Eurydyki w *Orfeuszu*. Występowała w Krakowie w sztukach: *Otello* Williama Szekspira, *Maskarada* Jarosława Iwaszkiewicza, *Judyta* Charlesa Peyreta-Chappuisa, *Trzy siostry* Czechowa.

W tytule niniejszego eseju umieszczono słowo „opozycjonistka” – czyli osoba sprzeciwiająca się władzom. Można by dodać wiele innych słów. Była postacią wielką, pewnym autorytetem, choć nie była „celebrytką” w dzisiejszym sensie (z tzw. parciem na szkło), wręcz odwrotnie była bardzo skromna.

Autorka omawianej książki to doświadczona dziennikarka, napisała kilka innych książek, a tą z wyjątkową pasją. Książka liczy 518 stron – to już robi wrażenie. Autorka dotarła do wielu materiałów, zmieściła 86 zdjęć m.in. z wielu spektakli w których grała Halina Mikołajska.

Wracając do Bohaterki odcinka, Jej pierwsze małżeństwo szybko się rozpadło (mąż architekt Janusz Ballenstedt), ale w czasie wojny połączyły ich akcje takie jak fałszywe dokumenty, fałszywe kartki żywnościowe, handel papierosami, przy czym były to ich prywatne działania lub z jednym współpracownikiem. Drugie małżeństwo, odwrotnie, było bardzo udane – mężem był pisarz Marian Brandys⁶, starszy o 13 lat. Był postacią wybitną. Także ‘zaliczył’ pobyt w oflagu. Został zaraz po oswobodzeniu członkiem PPR

⁶ https://pl.wikipedia.org/wiki/Marian_Brandys; informacja o pisarzu i dziennikarzu Marianie Brandysie.

oraz razem z Edmundem Osmańczykiem⁷, korespondentem frontowym w Berlinie!! Ja czytałem Jego książki dla młodzieży z wypiekami na policzkach. **Zainspirował** mnie do zainteresowania się historią.

Dzieci własnych nie mieli, ale wychowywali przez długi czas jedną z córek siostry Haliny. Mąż tej siostry zginął w wypadku i rodzina znalazła się w trudnej sytuacji materialnej. Dziewczynka była bardzo kochana przez obydwójce nowych rodziców.

Od 1950 roku mieszkała w Warszawie. Początkowo występowała w Teatrze Polskim. Uznanie zdobyła dzięki dwóm rolom: Amelii w *Horsztyńskim* Juliusza Słowackiego i Ethel w *Juliuszu i Ethel* Kruczkowskiego. W 1955 roku zaangażowała się w działanie nowo powstałego Teatru Domu Wojska Polskiego, który w 1957 roku został przemianowany na **Teatr Dramatyczny**. Autor niniejszego eseju był w tym teatrze ostatnio na sztuce „Psie Serce” Bułhakowa, z rewelacyjną rolą Borysa Szyca. Scena mała, ciasna, foyer także takie same, ale artyści zawsze byli tu wybitni.

Halina zagrała w nim 10 ról, wykreowała między innymi swoje wielkie role: Rachel w *Weselu* Stanisława Wyspiańskiego, Szen-Te i Szui-Ta w *Dobrym człowieku z Seczuanu* Bertolta Brechta, Starej w *Krzesełach* Eugène Ionesco. Także w Teatrze Dramatycznym debiutowała w 1957 jako **reżyser** inscenizacją dramatu *Iwona, księżniczka Burgunda* (1958) Witolda Gombrowicza.

Swoją dalszą karierę związała z Teatrem Współczesnym Erwina Axera i Teatrem Narodowym. Występowała na przykład sztukach: *Agamemnonie* Ajschylosa, *Kordianie* Słowackiego, *Marii Stuart* Fryderyka Schillera, *Trzech siostrach*, *Wiśniowym sadzie* Czechowa, *Janie Gabrielu Borkmanie* Henryka Ibsena, *Matce* i *Kurce Wodnej* Stanisława Ignacego Witkiewicza.

W latach 1953-1962 Mikołajska wykładała w warszawskiej Państwowej Wyższej Szkole Teatralnej.

Wydawało by się sielanka. A jednak, a jednak zaangażowała się w działalność opozycyjną. Do Konstytucji PRL wpisano wieczną przyjaźń ze Związkiem Radzieckim, ale wieczność okazała się kilkunastoletnia, bo ZSRR przekształcił się w Federację Rosyjską!!!!

W tzw. opozycji spotkała się duża część elity intelektualnej PRL, inna część trwała przy Partii do jej ostatniego dnia.

Jej sławna (głośna) rola to Ethel w sztuce „Juliusz i Ethel”⁸ też Leona Kruczkowskiego (jak wyżej wspomniano), o szpiegach, którzy przekazali dane

⁷ https://pl.wikipedia.org/wiki/Edmund_Osma%C5%84czyk; informacja o wybitnym dziennikarzu.

⁸ <http://encyklopediateatru.pl/sztuki/8678/juliusz-i-ethel>; encyklopedia teatru – informacje o sztuce.

o amerykańskiej bombie atomowej Rosjanom. Jest obecnie zupełnie zapomniana – nie pasuje do kontekstów politycznych. A przecież ta sztuka miała wydźwięk anty-amerykański. A jednak Halina przystała do opozycji.

Każdy z tekstów w tej serii to omówienie i zachęcenie do czytania oryginału, literatury dodatkowej oraz linków, które ostatnio otwierano i gdzie można znaleźć wiele uzupełniających informacji.

Cytat z omawianej książki - strona 447 o internowaniu w Stanie Wojennym:

„[...] kiedy zabierano ją z domu w nocy z dwunastego na trzynastego grudnia, była przy tym obecna jej matka, bardzo sędziwa, był siostrzeniec chory na schizofrenię, który akurat przyjechał z Krakowa, i był schorowany Marian Brandys⁹”

Socjalizm pokazał twarz Mr. Hyde'a. Na drugi dzień z kolei:

„[...] przeprowadzono z Marianem Brandysem tak zwaną rozmowę ostrzegawczą, domagając się, aby podpisał zobowiązanie do <<przestrzegania obowiązującego porządku prawnego>>”

tzw. lojalkę. Potem chwalono się w telewizji kto popiera stan wojenny.

Strona 454:

„Wicepremier Rakowski twierdzi, że już 19.XII domagał się od Jaruzelskiego zwolnienia z internowania [...] Mikołajskiej. [...] jego notatkę generał widać jednak albo przeoczył, albo zlekceważył”.

Ostatni cytat – strona 469:

“4 czerwca 1989 roku zaniecono Halinę Mikołajską na noszach do punktu wyborczego, by mogła zagłosować w pierwszych po wojnie prawie wolnych wyborach. Chciałoby się wierzyć, że tryumf wyborczy Solidarności zdążył sprawić Jej radość [...]. Umarła w nocy 21 czerwca 1989 roku. Została pochowana w Laskach”

Książka zawiera jako dodatek spis ról teatralnych i filmowych Haliny Mikołajskiej.

Polecam gorąco – autor odcinka.

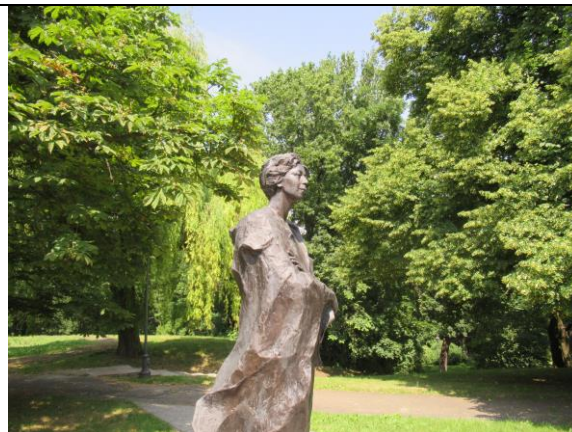
⁹ Zmarł w 1998, a Halina zmarła w 1989, bo z kolei Ona ciężko zachorowała.

Publikacje

1. **Halina Mikołajska** (1983) 'I would like to die with a clear conscience', *Index on Censorship*, 12:2, 15-16, DOI: [10.1080/03064228308533505](https://doi.org/10.1080/03064228308533505)
2. RUCIŃSKI, Adam. *Działalność Komitetu Kultury Niezależnej w latach 1982–1989*. 2013.
3. KAWALEC, Stefan. *Demokratyczna opozycja w Polsce. Wolność Solidarność*, 1980, 109.
4. ROSENBERG, Michał. *Działalność sekcji branżowych NSZZ „Solidarność” w latach 1980–1981 na przykładzie Krajowej Komisji Porozumiewawczej NSZZ „Solidarność” Pracowników Teatru. Polska 1944/45-1989. Studia i Materiały*, 2016, 14: 205-234.
5. KRAKOWSKA Joanna: *Soc i sex. Diagnozy teatralne i nieteatralne* (Oficyna Wydawnicza Errata, Warszawa 2009) – współautorka z Krystyną Duniec.
6. KRAKOWSKA Joanna: *PRL. Przedstawienia* ([Państwowy Instytut Wydawniczy](#), Warszawa 2016).
7. BRANDYS Marian: *Śladami Stasia i Nel*, Warszawa, Instytut Wydawniczy " Nasza Księgarnia", 1974.
8. BRANDYS Marian: *Z panem Biegankiem w Abisynii*, Warszawa, Instytut Wydawniczy " Nasza Księgarnia", 1974

Śladami Aktorki i Profesorki

Pomnik Haliny Mikołajskiej w parku za Budynkiem Senatu w Warszawie

Teatr Narodowy w Warszawie

Teatr Współczesny, w kamienicy!!!
Warszawa

Teatr Polski w Warszawie

Jedna z bocznych ulic tuż przy budynku, nosi nazwę Arnolda Szyfmana, z którego inicjatywy zbudowano ten teatr. Od 1945 roku dyrektor tego Teatru

Szkoła Teatralna w Warszawie.
W latach 1953–1962 Bohaterka Odcinka była wykładowczynią
warszawskiej [Państwowej Wyższej Szkoły Teatralnej](#).

Zdjęcia własne autora.